

TÓTH BÉLA

TISZA

(VI. rész)

SCEMEN

nevét Kézai Simon mester írja le először a *Gesta Hungarorum*-ban, mint Attila király szálláshelyét. A név után kutakodva simán rátalál az ember a cserje, cserény, sövény szavainkra, amelyek bokrot, vesszőt jelentenek. A cserény vesszőből font elkerített késziséget jelent máig is. Már csak a következő lépést kell megtennünk, hogy a cserénnyé font sövényt betapasszák, megtetejézzék, kész a *Sövényház*.

Bár a nyelvész unos-untalan tiltakoznék az ilyenféle kézenfekvő, „délibabos” szövejtés ellen, ezúttal mégis itt kell keresnünk a mai falu nevének eredetét, noha hitem szerint akár csak egy kutyaólnyi épületük sincs már vesszőből fonva.

Maga Sövényház, ahogy később az oklevelek említik, várszerűen sövényvel elkerített királyi birtok lett volna, s lakosai, a várjobbágyok, halászatból éltek.

1515-ben kerül Mágocsi Porkoláb Márton tulajdonába. A török hódoltság idején 32 házból állott, 15 porta után fizetett adót. 1944-ig éppen 12 gazda akarata, vallása szerint élt az itteni nép. Az utolsó tulajdonos, Pallaviciniék idején „eszmei” nagyközségnek nevezik.

Az eszmei közigazgatás tevékenységének középpontjában az uradalom érdeke állott. Féja Géza a *Viharsarok*-ban így ír: „A Csongrád megyei nagybirtok kapva kapott az alkalmon, amikor a múlt század végén az új községi törvény lehetővé tette az »eszmei községek« szervezését. Az új törvény határozott és tervszerű lépés volt visszafelé a jobbágyvilágba...

A nagybirtok ezentúl nemcsak a rendelkezésére álló gazdasági eszközök segítségével tartotta kezében a béreseket, kisbérloket, hanem a jobbágyi korba illő közigazgatási hatalmat is nyert felette. Az első fokú közigazgatási hatóság a nagybirtok lett, illetve a nagybirtok közigazgatási szerepét kifejező és érvényesítő »eszmei község«. S tudjuk, hogy a paraszt ügye ritkán megy felsőbb bíróság-hoz, és ilyen esetben is döntő szerepe van az elsőfokú hatóság véleményének és ítéletének...

Az uradalmaknak igen óvatosaknak kellett lenniük, nehogy a területükön élő napszámos és kisbérlo tömeg faluszabású tömör településekbe sűrűsödjék, mert ebben az esetben az a veszély fenyegette, hogy a rendszeres falutelepülés addig küzd közigazgatási önállóságáért, míg küzdelme sikerrel nem jár.

Éppen ezért úgy a sövényházi, mint a nagymágocsi, a derekegyházi uradalom a legszűrtöbbszörtebb településeket hozta létre. A napszámosokat, kisbérloket, esetenként a parcellákhoz juttatott parasztságot úgy szétosztották a birtok területén, hogy közigazgatási szervezetük ma is a mesék birodalmába tartozik.”

Az 1938-as évek megyei monográfiája szerint: Sövényháza nagyközség a csongrádi járásban, a Tisza mellett. Tanyai település, úgynevezett puszta község, amelynek lakossága 7730 fő, kisebb-nagyobb lélekszámú tanyákon él. Szétszórtságukat jellemzik lélekszámuk adatai: Alsópusztaszer: 255, Alsórét 231, Anyás 208, Baksi-major 207, Baksiszőlő 947, Berger 112, Deákkút 54, Dóc 73, Erzsébet-telep 162, Feketetanya 35, Hantházi major 185, Hantházi szőlő 71, Farkasmajor 103, Farkimajor 42, Heffner-telep 130, Homoki-major 31, Irmamajor 176, Kártyásdűlő 43, Kisszer 530, Levelényi major 197, Mária-telep 597, Nyolcvanlancos 86, Percsorai major 190, Pitricsom 269, Szojkatanya 95, Székelytanya 95, Székelytelep 70, Tóhajlat 56.

1933. január 1-ével átcsatolták Algyőhöz a község Farkirét, Kisbaktó, Nagybaktó határrészeit. Tápéhoz a Szomolya határrészeit, Sándorfalvához a Csibai szőlők és a Bodaszék kerültek. 1935-ben Csanytelekhez csatolták Síróhegy, Dilitör,

Dögállás, Oláhállás és a Sík határrészeket. Tömörkény községhez került a Roda, Tömörkényi major, Újmajor határrész.

Ezzel Sövényháza 20 000 holddal, lélekszáma 1556-tal, házainak száma 378-cal lett kevesebb, mint az előző népszámláláskor volt.

Ez a szétszórtság minden rendszerváltozás ellenére máig is fennáll. A települések némelyike dacolva az idők másféle irányzatával, összehúzódva él. Villany és egyéb lehetőségek nélkül. Némelyike faluvá lombosodik, mint Dóc, Baks, s lassan, ahogy a tanyák lakói behúzódnak, a faluk kezdenek gyarapodni, de a többi elsovad. A halálra ítélt majorok utolsó uradalmi lakóházai is kihajózzák a legalább jobb élet után reménykedéssel sóvárgó lakókat. Ilyen település Anyás, ahonnan az őszi esőzések idején alig mozdulhat ki az ember a sártenger miatt.

Sövényháza máig is csak nagy jóindulattal nevezhető falunak. Az uradalom régi akaratának keze nyoma még mindig rajta. Még alig van száz új ház a belterületén. 10 000 holdon 2681 lakos, 93%-ig a hajdani majorokban él. 1961-ben még a község területén is csak 37 házba volt a villany bevezetve.

Vadnay Andor, a munkáskérdéssel gyötrődő főispán a *Tiszamellékéről* című munkájában 1900 körül így ír a cselédről: „Meglátszik rajtuk az uradalmi érintkezés nevelő hatása. Úriformájú emberrel levett kalappal beszélnek.”

Öreg uradalmi cselédet kerestem a majorokban. S ahogy lenni szokott, aki keres, talál. 88 éves bácsi a kiskacsáknak vág buja csanalat, amikor megkörnyékezem. Kaszakés a kezében, zsíros juhászkalap a fején, eperfa alatt kecskelábú asztalon herseggeti a zöldet. Kezet adok, felemeli kezem a szájához. Mai ember ettől már megriad.

— Tréfál talán, tatám?

— Nem a’.

Hosszas beszélgetés során darabokban előkopogó emléktöredékekből rakom össze az öreg sorsát, úgy tudom meg, hogy 1910 előtt még kezét csókolták itt az írnoktól fölfelé mindenkinek, aki kezét nyújtott nekik. Az ő korában a kinyújtott kéz nem arra szolgált, hogy megszorítsák a kezét, hanem vagy ütésre, vagy csókra!

ISKOLA

Hat iskolája, s ez egymástól messze eső területen működő 6 iskolaépületet jelent, 19 pedagógussal, 495 tanulóval.

A falusodás egyik látható jele, hogy kevés a tanterem, hiszen a lassan beszivárgó lakosok gyerekei nem mehetnek naponta vissza a külterületi iskolákba. A férőhely kétműszakos tanításban is kevésnek bizonyult. A falusi államhatalom, a mérleghiányos tsz-ek, a gépállomás s az érdekelt szülők közössége néhány évvel ezelőtt társadalmi munkával új tantermet épített. A falu fölött örködő első fokú állami hatóság ezért a „kihágásért” megbírságolta az iskolaigazgatót. De a tantermek az egyre beszivárgó lakosság gyerekeihez képest továbbra is kevésnek bizonyultak. Újra engedély nélkül építettek. Az állam újra megbüntette az igazgatót, és elmarasztalta holmi pedagóguslakás építéséért is. Azóta az állam tudomása, akarata nélkül politechnikai műhelyt is fölépítettek már.

Ki ez a makacs igazgató? Harminc év körüli, pedagógiai főiskolát végzett, most azon fáradozik, hogy az egyetemen kiegészítő szakbói diplomát szerezzen. Édesapja a makói Fátyol cigányzenekarból mint cimbalmos ment nyugdíjba. A fiú már másfajta verőket markolt a kezébe, másfajta verőkkel, másfajta hangszereken játszik, dallamai erősebbek, és egészségesen csendülnek fel Sövényháza érdekében. Csak mostanában keveredik némi disszonancia muzsikájába. El akar menni. Oka van rá, s lehetősége. Talán kicsit túl is dajkáltuk, ahogy egygyerekes anyák túlszoptatják a kicsit. Talán többször dicsekedtünk vele, mutogattuk, hogy na lám, nálunk manapság a cigánygyerekeknek is jövője van, ha...

Amellett kiváló észbeli képessége, küzdeni tudása és jó emberi tulajdonságai kitündököltek. Fölfigyelték rá Szegeden, hívják tanársegédnek. Agyát, lábát ahhoz pászígtatja. Mehetnékje van. Neve elé odakerül ma holnap a „Dr.”. Neve után meg: tanársegéd. Gondolom, esztendővel ezelőtt a Fátyol Jancsi bandájában cimbalmozó apa legmerészebb álmában sem álmodhatott ilyet.

Azt hiszem, kedvét veszem vele, mégis le akarom beszélni elmenő szándékáról.

— Komé! Tanársegéd lennél, kis idő múlva adjunktus, végtelen idő múltán docens, talán professzor is. Ez is csak akkor, ha... Sövényháza most gyökeredzik. Te itt „Jani” lehetnél, a pillanatnyi helyzetedet látva. Ennek a falunak még érző

embereknek kell fogniuk a kezét. Hogy jó helyre vessék fundamentumát az új háznak, az új életüknek, hogy jó védői legyenek, hogy jó emberei legyenek.

Fejét ingatja, egyik cigarettát a másik után szívja, mintha tejes vízben ülnék, olyan opálos már cigarettáinktól a levegő. Láttam a lakását, szép feleségét, aranyos kisfiát, virágos- és gyümölcsöskertjét, a lassan tollázkodó, építkező falut, és én láttam már 10–15 éves tanársegédeskedő tanársegédet, láttam albérteti lakását, láttam fanyarságát, lázadózását, belenyugvását.

Estefelé, amikor elbúcsúzom tőle, éppen engedik haza a napköziseket. Kizúdulnak az ajtón, mint tavaszi méhek, ha elhúzzák a torlaszt a nyílás elől. Kicsit verekszenek, piszmognak kerékpárjukkal, futás közben öitöznek, kutyanak lökik megmaradt uzsonnájukat.

— Ők azért hiányoznak majd, ha elmegyek.

A KASTÉLY

A nép a grófokat kicsit megbocsátón, kicsit lenézően, kicsit megbámulva, bolondnak tekintette. A sövényházi grófi kastély ma szellemi fogyatékosokat gondozó szociális otthon. Messze álljon tőlem a gondolata is, hogy valamiféle erőltetett párhuzamot vonjak. Nem mondom, hogy nini, hogy az élet, hogy a sors, a történelem...

A park fáin teli torokból dalol a tavasz.

Gerlék, vadgalambok hancúroznak, rigók rikkantanak, csókák verekszenek.

Három ember újságot olvas az egyik padon. Jobban mondva, az egyik olvassa, kettő hallgatja.

— Mond-e esőt? — kérdem az olvasót.

Emberem feláll, bemutatkozik, hadar, magyaráz, egy szavát sem értem.

— Olvasson tovább!

Folyékonyan, szóképeket látva olvas, nem úgy, mint az első elemisták, betűket, bogozva.

Kézen fogva ropogtatja a kavicsos utat előttünk egy emberpár. A hölgy 50 körüli, egyenes derekú, ritkuló hajú, bal kezében sétapálca, jobbája kapaszkodva hajlott hátú, csípőficamos partnere. Sétálnak.

— Rómeó és Júlia — jegyzi meg valaki a padon, de a hangsúlyban csak a tény megállapítása csendül.

Kerti székeket sorakoztat össze egy 40 év körüli férfi. Sárga inge kilóg nadrágderekából. Mozdulatai határozottak, a körülötte állókat erélyes kézzel ülteti székekre. Itt úgy ismerik, ő a tsz-elnök. Örökösen a zárszámadó közgyűléseket szervezi. Kísérőmtől kérdem:

— Mi volt ő az „élet nagy bolondokházában”? Működött esetleg valamikor a mostani vélt „beosztásában”?

— Soha. Született beteg volt világeletében.

— Nagy történelmi alakoknak akad-e még keletje a kastélyban?

— Mutatóban sem. Nincs Napóleonunk, s nagy híján vagyunk bármilyen királynak, vezérnek.

— Milyen foglalkozási körökből tevődik össze az itteni népesség?

— A többség egyszerű emberekből, s ezek java születésüktől kezdve szellemi fogyatékos volt. De van, aki menet közben sérült meg. A kastély sarkán az a micisapkas férfi: kultúrmérnök volt.

Köszönök neki. Nem fogadja. Szeme sem rebben. Merőn néz valamely falombjai közé. Szeme tiszta, álmodozó. A ruha jól áll rajta. Valamikor jó svádájú ember lehetett. Valószínűleg jó mérnök. Agyának mostanra leállt rögeiben valamikor talán hidakat tervezett, esetleg kikapcsolódásképpen vasútmodelleket, családi nyaralókat, bele boldog gyerekeket, utakat, halastavakat, virágoskerteket. Keze karban fogva. A kastély csőkerítésén ül. Mellette parasztos arcú, vigyori férfi, ölében meghízott cirmos. Simogatja. Kísérőm erélyesen rászól.

— Dobja el azt a macskát!

Az utolsó szónál már repül is a macska. Az ember feláll, kicsit igazít kalapján, nevetni kezd.

— Most úgy jártam, mint a cigány. A cigány éppen mikor libát lopott, találkozott a rendőrrel. Kérdi tőle a rendőr: hová viszed, cigány, azt a libát? Azt mondja a cigány: nem liba ez, hanem varjú. Liba az, te cigány, ne tartás bolondnak! Akkor a cigány megnézi a madarat a hóna alatt. Azt mondja: né, tényleg liba, de akkor nem is kell, és elhajította.

Odébb haladva kérdem kísérőmet:

— Mintha ennek az embernek nem lenne semmi baja.

— Most nincs. Egy-két hétig teljesen tiszta, aztán hónapokig nem tudja világát. Egy feltűnően világos ruhába öltözött asszony áll a bejárókapuval szemben. Gondosan tisztított fekete félcipő a lábán, hófehér zokni, parasztmenyecskésen megkötött kendő. Köszönésekre egyszerre kibuggyan belőle:

— Az uramat várom!

A kísérőm mondja:

— Tizenkét éve áli gyógykezelés alatt. Ha csak vasvilla nem esik, várja az urát.

— S nem jön?

— Az első évben jött, de aztán újra nősült, nagy gyerekeik vannak.

— Látogatók jöhetnek-e?

— Jöhetnének, de nem tolonganak.

— Vendégségbe hazamehetnek-e a betegek?

— Nem mind. Egy része olyan állapotban van, hogy eleve nem mehet. Más részét elengedjük egy-egy időre, ha van megbízható hozzátartozója. De tudja, vannak lelketlen emberek, hazaviszik őket nagyobb dologidőben, lestrapálják a jámborokat, télire visszalökik ide. Hetenként adunk nekik a faluba eltávozást. Van templomjáró asszonyunk, kinek, ha nem tetszik a prédikáció, felkiált a szószékre.

— S a sövényháziak?

— Nem botránkoznak meg rajta, tudják, hogy beteg.

Teljesen ősz hajú, ostya arcú bácsi áll egy fának dőlve. Keze nadrágzsebében.

— Belgyógyász orvos volt. Senkije nincs.

Míg bámuljuk, zavartan, a betegség minden jelével arcán és mozdulatain, egyre igazgatja ruháját. Begombolt ingét újra gombolja.

— Mióta tetszik itt lenni? — Érzem, a világ legbolondabb, legbutább kérdése ez, de ő — a maga módján — helyesen válaszol.

— Me, me, me, me, me.

Mikor kívül kerülünk, „pilótánk” nagyot káromkodik.

— Ennél furábbat is láttam már, s kint a szabadban több bolond akad, mint nem, csak ott jobban eloszlanak.

A kastélypark kerítésén kívül mély alapokban vernek fundamentumot fiatal kőműveslegények. Kicsi fűttyők csurognak le szájukról. Elzúdulunk mellettük.

Sövényházán 6—700 éve nem építkeznek sövényből, 20 éve nem tetejeznek nádból.

BÁKS

Csak az *Új Magyar Lexikon* tud létezéséről, ez is ennyit: „Ötk. Csongrád m. szegedi járás. L: 2800. Vá: Kistelek.”

A nyelvészeknek a főnévről nincs régi adatuk. Lehet, hogy Paks-sal rokon a szó, lehet hogy Bakossal vagy Baksával.

A földet régészek is faggatták erre. „A dülő helyén bizonyára falu volt, amely a tatárjáráskor pusztult el. Ásatáskor gyűrűk, karkötők kerültek elő a XI—XIII. századból.”

Jelentéktelen kis majorként hanyódott a Paulavicini uradalom földtengerében. A felszabadulást néhány hagyományos cselédházban 32 család érte meg. 1947 óta saját közigazgatása van, lakossága 654 egyszobás, 77 kétszobás lakásban él. 1949-ben a nép 24%-a tanyán élt, azóta csak 14% maradt kívül, ami azt jelenti, hogy a község 10 000 holdnyi területén 35 élő tanyában laknak még emberek.

Tisza kubikolta, enyhén dombos utcáinak falu hangulata van, noha éppen ebben az évben 20 éves. A 20 éves falu hangulatát a házak feszesre zárt ritmusa adja, felnőtt akácok, a kertek gyümölcsei, a virágok, a villanypóznák, amelyek egyúttal a közvilágítás fényei feszítenek.

Kicsit még dísztelenek a házak, akár a régi ONCSA- vagy FAKSZ-világból valók. Nagy, nekiszánakozós, kivagyri ház nincs, mint némely öregebb faluban, ahol a pénz az örök életnek klinkertéglából rakott ma is igen szép, de kicsit gögösködő házakat. Itt még a muszájos igény épített. Általában tiszták, szerények, fehérek, kis nyitott folyosókkal elől és étellel körül. Minden ház mozog. Lakottak. Gyerekek, felnőttek kandikálnak, tyúk kodál, liba gágog, tehén bög, kutya ugat. Köcsögök száradnak a kerítésen, kútágas nyikorog, kondás tükköl, rádió muzikál, Zetor dübörög.

Művelődési házuk kétmilliósi költséggel most épül. Felét KÖFA-ból, a falun befolyt adóból biztosítják. Templomuk vályogból épült.

Az 1963–64-es tanévben 40 gyerek, a 64–65-ösben 11, a 65–66-csban egy se, a 66–67-es tanévben 12 gyerek járt vallásoktatásra.

Az esküvők kétharmada csak polgári, a temetések még mind egyházi szer-tartással mennek végbe. Általában a fiatalok esküsznek mai felfogással, és az öregek egyházi kézen mennek ki az árnyékvilágból.

Huszonkét pedagógusuk közül tizenegyenek a falu adott lakást.

Első orvosuk 1957-ben jött ide. Ismertem. Akkor végzett. Nem akart pénzt keresni. A gyógyszerért hetenként ő járt be Szegedre. Egy sötét téli hajnaloñ sokadmagával várta a buszt Bakson. Két asszony beszélgetett. Egyik kezén ka-ron ülõ gyerek bebugyolálva.

– Hová viszi, szomszédasszony, azt a gyereket?

– Az orvoshoz.

– Hát van már nekünk orvosunk, minek töri azt a gyereket az utazással.

– Hallja, nem lehet az jó orvos, nem fogad el pénzt!

MAGYAR NOMÁDOK

150 cigánylakosuk van. Egy család kivételével már mind magyarokkal azonos körülmények között él, saját házában, különböző utcákban, 1966-ban megszűnt a putritelep. Itt Bakson hiszem el, hogy a hatalomnak érdemes a cigányüggyel foglalkozni. Más falukban szerzett tapasztalataim alapján sokáig azt hittem, teljesen haszontalan ez a fajta buzgalom. Azt tartottam, hogy amint a természetben nem lehetnek ugrások, a cigányok fölzárkózásában sem. Sok generáció kell, mire gyer-meteg nemtörődömségükből felnőtt igényüvé serdülnek. Ismerek községet, ahol az államtól kapott házakba költöztették a cigányokat. Nem becsülték meg, mert mi sem kötötte hozzá őket. Igényük sem volt rá. Minduntalan panaszolták és pusztították a számukra nagyon is tágas parasztházakat. Számukra nagy és hideg volt az ilyenfajta lakás, mert szeretnek sokan összehúzódni kis helyen.

Hogy kerültek ide? A lakosság úgy emlékszik, hogy mindig itt éltek, víz-járta, lapos, széles földekre tákolt putrijaikban. Teknõt faragtak, jósolgattak, kol-dultak, időnként szorultságból loptak, kuruzsoltak, lókupeckedtek. De különösebb panasz soha nem volt rájuk.

Megyémbeli tapasztalatok szerint, úgy vélem, valami szerencsés emberi kö-rülmény létrejötté kapcsán Bakson találták meg eddig legjobban a módját, hogy saját keresetből vásárolt házakba költöztessék putrijaikból a cigányságot. Az aján-dékképpen, ellenszolgáltatás nélkül kapott hajlékot semmire sem értékeli a ci-gány. Különben sem becsüli a tulajdont. Sem a másét, sem a magáét. A magáét könnyen odaadja, persze ez azért ritka dolog, mert alig van valamije. A másét könnyen magáénak tudja. De ezt mi lopásnak nevezzük.

Hirtelen szüléshez hívták az orvost az egyik rendes parasztházban lakó ci-gánycsaládhoz. Jawa 05-ös robogóján ment az orvos, s az udvaron hagyta gépét. Néhány óra múlva, miután mindent elrendezett, s a cigánycsalád boldogságban úszott az újszülött érkezése révén, ment volna haza, a motorkerékpárjáról el-lopták a habgumi ülést.

Magyarországon a cigányokat okiratok 1417-ben említik először, de nagyon valószínű, hogy már korábban közöttünk éltek. A legtöbb helyen idegenkedtek tőlük, valóságos istencsapásnak, sáskajárásnak tekintették megjelenésüket. Zsig-mond király menlevele szabad mozgást biztosított nekik. Később aztán egész Európában megindul a cigányüldözés. 1701-ben Lipót császár törvényen kívülnek minősíti őket, III. Károly pedig elrendeli, hogy minden cigánynak vágják le a fülét.

Mária Terézia kísérte meg először a cigányság letelepítését, s elrendelte, hogy nem szabad a megszegyenítő cigány elnevezést használni, hanem „új-ma-gyarnak” vagy „új-parasztnak” kell őket nevezni.

1910-ben Szabolcs megye ilyen rendezési javaslattal élt feliratában: „A ten-geren egy szigetre kell kitenni őket két évi élelemmel, vetõmaggal és eszközök-vel, hogy kényszerítve legyenek saját munkájok és keresetök után megélni.”

A dadai felsõ járásban kérlelhetetlenül üldözik a kóbor cigányokat. 1908-ban hat szekér sátoros cigánytól 14 gyereket vettek el, 13 éven aluliakat, és a mun-kácsi gyermekmenházban helyezték el őket. További javaslatuk, melyet a me-gyei törvényhatóság elfogadott: „a lõtartás jog elvonása, és az összes vándorcigány toloncállományba helyezése, gyermekeik elvétele, állami menhelyre való szál-lítása”.

Evszázadokon át csak a hatóságok jelentéseiben tűnik elő a cigány, mint rendészeti, iskolázási, járványügyi kérdés.

1925–37 között százezer felnőtt cigány közül négy-tizenegyezer volt különböző bűncselekmények miatt elítélve, s ugyanebben az időben a magyarság közül ez a szám hat-nyolcszáz között váltakozik. És az orvosi jelentések szerint a kiütéses tifusz terjesztésének is a kóborcigányság az okozója. Ezekben a kérdésekben a cigányságot a szuronyok vették körül. A másik oldalon a közmondásokban, népköltészetben, az irodalomban jelenik meg a cigány, s itt a romantika övezi.

A cigány könnyelmű, jókedvű, muzsikaértő lévén, már hosszú ideje szórakoztatója, vigasztalója a magyarnak. Népmeséinkben, adomáinkban kedvelt figura az agyafűrt, azonban sokszor póruljáró cigány. Szólásaink is tele vannak cigányra való utalással, amelyekben a kedvelt figura mégis legtöbbször lekicsinylődik. *Minden cigány a maga lovát dicséri. Nem kell a cigányt lopásra tanítani.*

Vagy ebben a népdalban:

*A mi kutyánk neve Tarna,
Az én szeretőm is barna,
Ha barna is, de nem cigány,
Szeret ő engem igazán.*

Saját dalaikban így szólnak magukról:

*Mondd meg rajkó a bírónak:
Ne vigye el a fűvőt.
Majd eljő az öregapó,
Majd eljő az öregapó,
Megfizeti, megfizeti, megfizeti az adót.*

*Kérjük hát a tanácsot,
Hagyják a kalapácsot,
Ha nincs fűvő, kalapács,
Úgy nem lesz, úgy nem lesz
Rajkó fogára kalács.*

*Veszek magam feleséget,
Egyiptomi szépséget,
Csóka szemű, kenderhajú,
Kenderhajú, csókaszemű,
Egyiptomi, egyiptomi, egyiptomi szépséget.*

*Veszek neki katrincát,
Paszomántos zöld szoknyát,
Megtanítom szeget verni,
Az fog engem ébresztgetni,
Fűvőval, fűvőval tüzet gerjeszteni.*

Más bizonyítékok is akadnának, de ennek a dalgakapcsán magától kívánkozik az alkalom egy tévedés eloszlatására. A cigányság letelepítésére való törekvés mind parasztnak szánta a cigányt, holott: *Nem szokta a cigány a szántást.* Mint egyéb örök tulajdon bírására nem törekvő lény, a cigány nem ismeri máig sem a föld vagy más ingatlan vagyion birtoklásának mámorát. A fölszabadulás után a földosztáskor, ha igényeltek volna, kaphattak volna földet. Ritka kivételként jelentkeztek ilyen óhajjal.

Egy 18. században készült ponyva névtelen szerzője jól ismerte a cigányokat. Munkájának címe: *Czigányokról való Historia, Melynek első Részében Leirattatik ennek a széles Világra elterjedt sok jeles tselekedetekkel el-híresedett Czigány Nemzetnek eredete, régisége, természetére nézve Nemessége és élete táplálásának tsudálatos módja.*

A kenyérkeresetükről:

*A köznép többire él kovácsolással,
Úgy mint paputs, tsizma és lópatkolással.
Kolompveréssel és kerékpántolással,
Avult serpenyő és rostély foltozással.
Sindel, léiz, patkószeg, s atzél műveléssel,
Parasztoknak szántó-vas élesítéssel.
Szegényebbek nyúznak dögöt vaskó-késsel.
A ki pedig elmés, él hegedüléssel.*

Régi és mai ismereteink szerint is szívesebben, hasznosabban forgolódnak a kézművészekben, mint a földművelés nehéz mesterségében. A baksi cigányok nagyobb része állami gazdaságokban vállalt nyaranként munkát. A munkaképesek kisebb része, főleg lányok és asszonyok naponkénti utazással járnak a szegedi konzervgyárba dolgozni. A férfiak közül néhányan az építőiparban találtak munkát, hetenként térnek haza családjukhoz.

Noha sok történeti és egyéb óknál fogva a cigányság egy része máig is a kultúra egy ősbbr fokán áll még, Baksot figyelve elmondhatjuk, hogy ha nem ugrik is egyik napról a másikra az átlagos műveltségű magyar ismeretének, igényének, életmódjának szintjére, de közelíteni igyekeznek.

A közöttünk élő cigány is magyar. Elmondhatjuk, hogy manapság nemzetünk elválaszthatatlan része. Nem a bőr színével, hanem nemtörődöm, konzervatív, más nép természetéből folyó tulajdonságaival üt el a nem cigánytól, de lassan elveszíti megszokott s üldöztetéseiből fokozódó, asszimilálódni képtelen tulajdonságait. Felnő a nem cigány életmódhoz. Ennek jelei manapság már nem ritka kivételként mutatkoznak mai társadalmunkban. És itt Bakson is. Ugyan nem cigány nem vett még feleségül cigánylányt. És cigány férfi sem nem cigánylányt. De a nem cigányok szívesen dolgoznak, szórakoznak a községben cigánnyal, s nem érzetik velük az elmosódó különbséget.

VENDÉGSÉGBEN

A tanácselnöktől a két határeseten mozgó cigánycsalád címét kérem. Nem magyarázza a házszámot, maga kísér el hozzájuk. Előbb az átalakulás nehezen innen levő családhoz megyünk. Falusi ház. Már a mi világunkban épült. Léckerítés, galambdúc, kötélén száradó mosott ruhák. Lepedők, fehérneműk, női felsőruha, kötött pulóver. A háztetőn rádióantenna. A falábon álló ereszalja elkerítve, felmázolva, sárga fala rongylabdával piktorolva. Sűrű, de lenge légyfüggöny a konyhaajtón. Köszöntgetésünkre nagy darab, negyvenes, nyílt tekintetű asszony lép ki, a függönyt elhúzza, jóindulatú mosolygással, elakadozó szóval tessékel be. Tizenhárom éves, jól fejlett fiú piszmozg a konyhában. A zsúfoltságról látszik, inkább itt laknak. Két ágy, egyik még tornyos, a másik vasból való. Vályogból rakott tűzhely, kékre meszelve. Mint vendéget a szobába tessékel az asszony, le is ültet, ő maga tágra nyílt, kérdésekkel teli szemével állva marad, eligazítja tiszta pulóverét, kezét a mellén összefonja. A tanácselnök invitálja, miért nem ül le? Talán még nem ült tanácselnök jelenlétében?

Az utcai két ablak közötti falrészen tükörből való feszület, kétoldalt bazári Mária-kép, aztán ugyancsak tükrösen csillogó üvegkeretben két jópofa fiúarc. A szoba ragyogó hófehér, a csinosra rakott karcú kemence szintűgy, a padkára terített rongyszőnyeg tiszta. A magasra vetett ágyak gonddal elsimítottak, a csikólábú asztalon damasztabrosz, tállal a tetején, a tál kockás konyharuhával leterítve. Félénken nyúl érte, fázósan, talán a visszautasítástól reszketve kínál. Enünk kell. Piskóta. Otthon sült, itt-ott mogyoróval.

Mondom, miért keresem. A szeme sem rebben. Nagy, naiv fekete szemében aprócska mosoly gyűlik.

— Hát az emberpajtás, merre dolgozik?

— Az már szegény sehol. Elhalt néhány éve. Három fiúgyereket neveltem föl. Kettő bányában dolgozik — mondja, s már veszi is le a falról a képeket. Kék karton frissen mosott köténye ott volna a kezeügyében, hogy letörölje vele, de kimegy a konyhába, s csak aztán mutatja. Valóban szép legények, szemük teli értelemmel.

— A pénzüket hazaadják szépen szegények, azt írják, ne nélkülözzek. Hazaadják, míg meg nem házasodnak. Nem panaszkodhatok rájuk, nagyon jó gyerekek. Igaz, mondják, hogy minden tehén a maga borját nyalja — mosolyítja el magát, de aztán gyors mozdulattal végigsimít száján.

— Hát a kisebb fiúból mi lesz?

— Nem tudni még. De majd megmondja ő. Béla, gyere csak be!

Belép, az is áll, kicsit zavartan, a kamaszok örök mosolyával, s száját lefityentve válaszolgat.

— Jársz még iskolába? Mi leszel?

— Járok hát. Pincér leszek. Az mindig kap enni, pénze is van sok. — Aztán nem mutatja magát valami közlékenynek, hallgat. Szeme rákalandozik a magánomra. Kibuggyan belőle a kérdés.

— Az rádió?

— Ném, magnó.

- Öhöm.
- Láttál már ilyet?
- Nagyt már láttam, a tanító bácsinak van. Vittem is már egyszer, de majd letört a kezem, olyan nehéz.
- Ez könnyebb.
- S mit tud?
- Amit a nagy. Hallottad már a hangodat magnóról?
- Dehogy.
- Kinyitom a gépet.
- No, mondj valamit. – De csak kókáskodik, ahogy gyerekek szoktak, ha felszólítást kapnak a szólásra, úgy tesz: hmm.
- Szólj már valamit.
- Mit szóljak?
- Magadról. Vagy énekelj, mondj verset.
- Énekelni nem tudok. Az egész faluban nincs muzsikus cigány. Verset sem tudok.
- Hát mesét?
- Azt tudok. De mind cigányos. Öregapámtól. Kóbor bádogos volt, míg bírta a lábát, sokat látott. Már ennél a háznál halt meg, nem sokkal apám előtt.
- Elő a mesével.
- Hosszút vagy rövidet?
- Előbb egy rövidet.
- Vakarja a tarkóját. Rendben tartott, elválasztott, hullámos haját nem tőrja össze. A mennyezetre forgatja szemét, míg gondolkozik. Ezalatt visszazavarom a szalagot, meghallgatjuk az eddigieket.
- Ez nem az én hangom – mondja.
- Az ember először soha nem ismer a saját hangjára, mert nemcsak a fülével hallja, hanem a csontokkal és a fejben levő egyéb szerkezetekkel.
- Megvan a mese. A címe: *Hogy lopta el a juhásztól két cigány a szamarát?*
- S aztán mondja:
- Mikor a juhász vezette a szamarát az úton, ment vele szemközt két cigányember. Azt mondja az egyik, lopjuk el ettől a juhásztól a szamarát. Azt mondja a másik: hogy lopod el, mikor vezeti? Hogyne lopnám el, mikor sose néz hátra. No, azt mondja az egyik, majd ellopom én, te csak hajtsd el. Itt aztán szépen csöndesen odament, lehúzta a szamar fejéről a kötőféket, saját fejére húzta, a másik meg elhajtotta a szamarat.
- Mikor már annyira elhajtotta a társa a szamarat, hogy nem is látszott, az ember megállt, megrántotta a juhász kezében a kötőféket. Akkor a juhász hátratekint, s látja, hogy nem szamar van a kötőfékben, hanem ember. Akkor kérdezte tőle: hogy kerültél ide, cigány, a kötőfékemre? Azt mondja a cigány: hét esztendeje, mikor elátkozott az anyám számárnak, most letelt a hét esztendő, visszaváltottam embernek. Azt mondja erre a juhász: nahát, ha letelt a hét esztendő, eredj, nekem ilyen ragyavert pófájú cigány nem kell!
- Ekkor aztán a cigány elment, amerre a társa elvezette a szamarat. A legközelebbi vásárban az egyik cigány, de nem az, amelyik a kötőféken maradt, hanem amelyik elhajtotta, árulta a szamarat. A juhásznak is vásárba kellett menni, mert nem volt neki szamara. Mikor odaért a szamárvásárba, látja, hogy ott van az ő szamara. Odament mellé, a fülébe súgta: már megint elátkozott az édesanyád? A szamar megrázta a fejét. Azt mondja erre a juhász, hiába tagadod, úgyse veszek meg többet, mert megint elvesz a pénzem, amit érted adtam.
- Olyan szép mese ez, hogy druzsámul fogadlak. Tudsz-e még másikat?
- Hajaj, százig. Százat biztosan tudok. Mondjak még?
- Még egy rövidet.
- *Mióta van háza a cigánynak?* – ez a címe. De nem baj, hogy megint juhász meg cigány?

(Folytatjuk.)